

KRONIKA

KAKO SO SLOVENC OSVAJALI SVET

Književnost

(Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko; izbor in spremna beseda Zmago Šmitek; Ljubljana, Borec 1988, 435 str.)

Knjiga Poti do obzorja, ki jo je pripravil docent na ljubljanski etnologiji dr. Zmago Šmitek, je končno zmanjšala opazno vrzel v našem založniškem načrtovanju. V nekem smislu je knjiga sicer predvsem dopolnilo izredno zanimive in informativno bogate kulturnozgodovinske Šmitkove knjige Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture (Ljubljana, Borec 1986), seveda pa jo je mogoče brati in obravnavati povsem samostojno.

Že v predgovoru izvemo, da vsebuje knjiga 50 tekstov (potopisnih odlomkov) v časovnem razponu od 15. do 20. stoletja. Čeprav do sredine 19. stoletja jezik teh del ni bil slovenski, ampak latinski oziroma nemški, je vendar njihova uvrstitev v izbor zaradi popolnosti pregleda povsem umestna. Osnova je tu pač teritorialni vidik: avtorji so bili doma iz slovenskih dežel (Kuripečič, Herberstein idr.). Zanimivo je pravzaprav, da je že začetek tovrstnega slovenskega potopisa nadvse blesteč. Tako Kuripečičev Itinerarium (1531) kot Herbersteinova knjiga Rerum Moscovitarum Comentarii (1549) sodita po pomenu na evropsko raven: prvi opisuje diplomatsko potovanje na sultanov dvor v Carigrad, drugi pa diplomatsko poslanstvo v tedaj še zelo malo znano Rusijo.

Sicer pa prevladujejo v začetnem obdobju potopisi, ki so jih pobudili verski (= misijonarski) nameni. Iz vrste naših misijonarjev v Aziji, Ameriki in Afriki je po svoji afriški anabazi gotovo najbolj znan Ignacij Knoblehar (Potovanje po Beli reki; slovenski prevod potopisa je izšel 1851 v Ljubljani).

Z 2. polovico 19. stoletja se začenja nova razvojna stopnja slovenskega potopisa ob razmahu slovenskega časopisja od Bleiweisovih Novic (1843) in slovenskega založništva od Družbe sv. Mohorja (1852) dalje. Teksti so poslej pisani praviloma v slovensčini (ena redkih izjem iz poznejšega časa je Alma Karlin, ki je pisala v nemščini). Leta 1858 (sočasno z Levstikovima deloma Martin Krpan in Popotovanje od Litije do Čateža) izide Vernetovo Potovanje po izhodnem ali po jutrovih deželah leta 1857 (tip romarskega potopisa, ki je čest v 19. in deloma še v 20. stoletju). Iste leta 1858 pa je bilo natisnjeno v Novicah tudi Klinerjevo Pismo našega rojaka s Kitajskega (na ladji Novara). Ta prispevek slovenskega mornarja, torej neke vrste poklicnega popotnika, je primerek izrazito »posvetno« usmerjenega potopisa, ki postaja v nadaljnjem najčešči. Povodi za potovanja naših potopiscev so bili seveda karseda različni (radovednost, pustolovska žilica, izseljenstvo, vojne itd.). Potopis se nasploh, včasih pa kar najtesneje povezuje z avtobiografijo, to velja povsem za Kastelčeva Pisma iz Mehike (1865), poročila slovenskega vojaka v službi cesarja Maksimilijana Habsburškega. Proti koncu stoletja se začno pojavljati med potopisci tudi posamezni vidnejši slovenski kulturniki, tako slikar Ivan Franke (Pogreb v Indiškem oceanu – 1884) in pesnik Anton Aškerc (Izlet v Carigrad – 1893). Na začetku 20. stoletja pa dobimo do tedaj literarno najboljši potopis: Bogumila Vošnjaka Zapiske mladega potnika (1903). Končni cilj Vošnjakovega potovanja je bil tudi danes pozornost vzbujajoči Bližnji vzhod. Do prve svetovne vojne so slovenski popotniki – potopisci obšli že vse celine (razen Antarktike).

Prva svetovna vojna je potisnila številne slovenske vojake v avstrijski službi na neprostovoljna potovanja po Sibiriji in

nasploh Aziji (npr. Muc, Ličan, Grčar). Druga prednostna smer – že po prvi svetovni vojni – pa je vodila v ZDA (npr. Lavtižar, A. Kristan, Brežnik, Jakac). Med omenjenimi je najboljši potopis slikarja B. Jakca v redakciji pesnika M. Jarca *Odmevi rdeče zemlje* (1932). Značilna zmes avtobiografije in potopisa je Jugov Izseljenec (vtisi mojega potovanja v Argentino, Buenos Aires 1931). V vrh predvojnega potopisa pa sodita knjiga J. Suchyja *Bežne slike iz Indije* (1934) in predvsem delo M. Javornika *Pomlad v Palestini* (1935).

Šmitkov izbor se nehuje z letom 1940, kar je povsem smiselno, saj je naša potopisna bera po 2. svetovni vojni tako velika, da vsekakor terja zase posebno antologijsko knjigo. Kar zadeva same odlomke, so v glavnem vsi informativni, značil-

ni in zanimivi. Knjigo dopolnjuje obsežna Šmitkova spremna beseda (*Slovenska doživetja prostranstev*), v kateri najdemo prikazano tako teoretično stran potopisa kot tudi razvojno sliko slovenskega potopisa. Lepo opremljeni knjigi so pridane tudi primerne ilustracije. Ob tem, da so podane v knjigi bibliografske opombe k izbranimi besedilom, ostaja nejasno, zakaj niso dodani tudi kratki življenjepisi podatki o avtorjih, saj tovrsten tekst ne bi presegal nekaj strani, bralcem pa bi bil to bržkone zelo dobrodošel dodatek.

Jezikovna patina v starejših tekstih ne moti, ampak je celo svojevrstna privlačnost. Po izbranih dokazih o slovenskem (neimperialističnem) pohodu v svet bo najbrž posegel širok spekter bralcev.

Andrijan Lah

Likovna umetnost DVOJE RAZSTAV TOMAŽA GORJUPA

Sedanjemu trenutku slikarske navzočnosti Tomaža Gorjupa lahko sledimo, če upoštevamo zdajšnjo razstavo v Equrni in pred tem bežigrasjo. Z deli na obeh razstavah – le izjemoma v akrilu, sicer v olju – v glavnem nadaljuje sorodne motivne, zlasti pa slogovno preizkušene upodobitve, vendar ne docela enakega, istovrstnega kot poprej. Razstavi, kot sta jo pokazali Bežigrasjska galerija in Equrna – dejansko spadata v skupni krog doživljajskih premis in slogovne specifičnosti. Že dolgo utrjeno spoznanje, namreč o Gorjupovem drugačnem odsevanju sveta, v parabolčni odmevnosti, z drugačnimi prijemi, kot jih sicer vidimo drugod, pa sedanji razstavi le še utrjmeta pomisel o »samotnem jezdecu«, ki se ne želi utiriti v trenutne, modne trende. Tudi za ceno izziva in tveganja ostaja Tomaž Gorjup samo svoj slikar.

Tisto, kar je najbolj upadljivo tudi pri omenjenih razstavah, je Gorjupova privrženost figuralki, najsi je shematizirana na poseben način in zajeta v literarni

svet. Vendar je povezava z literarnostjo dovolj odprta do fabulativnega mimezisa, da najde v sproščeni fantaziji možnosti za njemu lastne likovne rešitve. Tomaž Gorjup po svoje spaja malone antično tradicijo telesne upodobitve z novodobno gradacijo; posebnost v upodabljanju figur se kaže v razgrajeni slojevitosti teles, toda v sintezni celoti, takó v linijah kot v barvah, oboje neodvisno od naturalizma trdnih zemskih tal. Figure, ki glede na spretno kompozicijo ustvarjajo iluzijo prostora, so v nekakšnem brezprostorskem »ozračju«, zgolj njihova razporeditev sugerira lego, v gledalcu sproženo občutje za »zgoraj«, »spodaj«, »zadaj«, brez trdne podlage za konkreten prostor. Tak način podajanja že v osnovi odstranja pomislek na mimetično podrejanje, ki ne dopušča fantazijske širine, kar ustreza Gorjupovemu likovnemu pojmovanju skozi parabolčno vsebino.

Prejšnja, v določeni meri idealizirana človeška figura, z daljno reminiscenco na antično polnost – se umika bolj rustikalni možnosti. Seveda pa Gorjupove podobe razkrivajo vse prej kot harmoničen svet, idiliko; če že nanjo spričo lepe telesnosti